

EEN WERELD VAN WANTROUWEN

Jan Balliauw

VVOJ Essay 2023

**EEN WERELD VAN
WANTROUWEN**

Dit VVOJ Essay is een uitgave in een reeks kritische en toekomstgerichte beschouwingen, geschreven in opdracht van de Vereniging van Onderzoeksjournalisten (VVOJ). De VVOJ wil hiermee bijdragen aan de verdere ontwikkeling van het journalistieke denken.

Ontwerp: Sebastiaan Traas
Redactie: Vincent Weggemans
Druk: Drukkerij Raddraaier, Amsterdam
Uitgave: VVOJ, Amsterdam

Eerste druk, november 2023

© 2023 Jan Balliauw
Alle rechten voorbehouden

www.vvoj.org

ISBN 978-90-830380-4-9
NUR 813

EEN WERELD VAN WANTROUWEN

De rol van onderzoeksjournalistiek
in tijden van claims en frames

Jan Balliauw

VVOJ Essay 2023

EEN WERELD VAN WANTROUWEN

Het was een rustige en zonnige augustusdag. We hadden onze redactiebriefing. “Er gebeurt echt niets,” zuchtte de eindredacteur. Met de grootste moeite begon de zoektocht naar wat we dan toch zouden kunnen brengen. Onder mijn collega’s van de buitenlandredactie was de moedeloosheid zo mogelijk nog groter. We vonden alleen hier en daar wat incidenten: voor de kust van Roemenië was een zeemijn ontploft, in Odessa was een supermarkt uitgebrand door brokstukken van een neergeschoten Russische raket, in Nederland waren flitspalen voor geluid geïnstalleerd.

Deze scène in het leven van een redactie speelde zich af op een moment dat de hele Sahel op ont ploffen stond na de staatsgreep in Niger. Enkele landen van het ECOWAS-samenwerkingsverbond maakten plannen om Niger gewapenderhand binnen te vallen. Zonder al die spanningen was de Sahel al een belangrijke bron voor de grote migratiestromen naar Europa: een mogelijk gewapend conflict zou een massale uitstroom naar Europa op gang kunnen brengen.

Tegelijkertijd dreigde de hele Zwarte Zee betrokken te worden in de oorlog in Oekraïne. Rusland had voor de eerste keer een gedwongen inspectie uitgevoerd op een cargoschip dat naar Oekraïne voer. Er kwam

zwaar machtsvertoon bij kijken: waarschuwingsschoten, deklanding met een militaire helikopter door verschillende zwaarbewapende Russische militairen. Het schip droeg de vlag van Palau, een eilandengroep in de Stille Oceaan waarvoor de VS de veiligheid garandeert. De mogelijkheden voor een escalatie waren legio. Wat aan de oppervlakte een rustige zonnige augustusdag leek, had veel weg van een opborrelende vulkaan net voor de uitbarsting.

Incidenten

Waarom vertel ik dit? In de voorbije jaren, waarin de wereld grote schokken heeft beleefd, heb ik het gevoel gekregen dat de journalistiek zich soms nog te veel met incidenten bezighoudt. Die incidenten drukken af en toe belangrijke langetermijnontwikkelingen uit het nieuws. Ik was begin oktober in Slowakije, waar de linkse populist en pro-Russische politicus Robert Fico net de verkiezingen had gewonnen, de eerste serieuze barst in de westerse eenheid over steun aan Oekraïne. Ik moest opboksen tegen een brand in een discotheek in Murcia en een terreuraanslag in Ankara. In Murcia vielen dertien doden, in Turkije één. Beide gebeurtenissen waren zeker nieuwswaardig en leverden ook heel wat prangende beelden op. Het is voor een eindredacteur in zulke omstandigheden niet altijd eenvoudig om

te kiezen voor een gebeurtenis die op lange termijn zware gevolgen kan hebben.

Ik moet zeggen dat de journalistiek de laatste jaren veel inspanningen heeft gedaan om verder te kijken dan de dagelijkse incidenten. Vroeger was het in het *VRT Journaal*, waar ik het meest voor werk, niet de gewoonte om nog extra uitleg te geven bij nieuwsfeiten. Toen tien jaar geleden Margaret Thatcher stierf, kon pas na een hele discussie onze specialist voor het Verenigd Koninkrijk, Ivan Ollevier, in de studio de rol van Thatcher wat breder kaderen. Nu is het bij wijze van spreken een automatisme geworden om het bredere kader te geven bij belangrijke nieuwsfeiten, niet alleen in duidingsprogramma's, maar ook in het *Journaal*. Ik zie ook dat kranten en online nieuwssites die inspanningen leveren.

We moeten zeker in deze tijden van oorlog en instabiliteit die inspanningen verder zetten en niet toegeven aan de drang van de incidenten om de lange termijn uit het nieuws te duwen. We moeten de bredere context blijven uitleggen, zodat de kijker, luisteraar, lezer niet zelf op zoek moet gaan naar verbanden. Die zoektocht kan al snel alle richtingen uitgaan, nu iedereen toegankelijkheid via sociale media een wereldwijde verspreiding kan geven.

De aandacht voor incidenten heeft ook te maken met het klikgedrag op die sociale media, waar spectaculaire beelden meer aandacht trekken dan saaie politici. En de jongere generaties kunnen blijkbaar nog maar een beperkte tijd hun aandacht houden bij langere berichten die voldoende context bieden. Maar de jongeren zijn niet allesbepalend. Ook zij worden ouder en krijgen kinderen, waardoor hun leven minder flexibel wordt en ze hun gewoonten wel moeten veranderen om het vol te houden. En we merken bij *VRT NWS* toch ook wel dat een goed uitgewerkt achtergrondartikel dat een mooie plaats krijgt op een site, zeker kan rekenen op belangstelling, want mensen willen uiteindelijk wel antwoorden op hun vragen.

De terughoudendheid die je soms opmerkt om te kiezen voor de langetermijntontwikkelingen, heeft ook nog een andere reden. Incidenten zijn nu eenmaal eenvoudiger om te verslaan. De basisvragen (wie-wat-waar-waarom) zijn sneller te beantwoorden. Het past beter in het formaat van een kort artikel, een bericht van 50 seconden op de radio of een item van een minuut of iets meer in het tv-journaal.

Mensen kijken ook liever de andere kant uit, omdat de aanblik van alles wat op ons afkomt soms gewoon niet

te verwerken valt of zelfs verlamvend werkt. Vanaf eind 2021 was het duidelijk dat Rusland Oekraïne zou binnenvallen. Toch dachten de meeste experts dat het niet zou gebeuren, omdat ze het zich niet konden voorstellen dat een land een dergelijke oorlog überhaupt kon beginnen. De inwoners van Kiev profiteerden op 23 februari 2021 van het zonnige winterweer. Wie wou, wist dat de storm ieder moment kon losbarsten, maar ze wilden het niet weten. Ze duwden de kwade gedachte weg, tegen beter weten in. Zelfs de Oekraïense overheid deed er alles aan om de normaliteit te behouden, zo erg zelfs dat het leger niet helemaal voorbereid was om de Russische inval af te slaan.

Als je naar de wereld vandaag kijkt, is die neiging om aandacht te besteden aan het hapklare nog beter te begrijpen. Onze uitdagingen zijn gigantisch. De gevolgen van de klimaatopwarming laten zich overal al voelen, veel vroeger dan iedereen had gedacht. Migratiestromen ondergraven onze democratische basisprincipes door de opkomst van het populisme, dat eenvoudige oplossingen belooft voor ingewikkelde problemen. Sinds februari 2022 is er weer een grote oorlog op het Europese continent, waarbij de grote spelers met de messen tegenover elkaar staan en waarvoor niemand op korte termijn een oplossing ziet.

Een wereld van wantrouwen

We zitten weer in een wereld van wantrouwen, waarbij de militaire sterkte van een land bepaalt hoe veilig de bevolking zich mag voelen. Plots hoor je dat jezelf bewapenen de beste garantie op vrede is. Hoe sterker je bent als land, hoe minder kans dat je wordt aangevallen. De vredesdividenden die we in Europa rijkelijk hadden geïncasseerd, moeten allemaal weer worden ingeleverd. En na 25 à 30 jaar verwaarlozing zijn de kosten voor de wederuitrusting van onze strijdkrachten dramatisch opgelopen.

Hoe anders zag de wereld eruit toen de Koude Oorlog was afgelopen. Velen van ons journalisten zijn in die vrij zorgeloze wereld opgegroeid en hebben moeite om ons het nieuwe begrippenpalet eigen te maken dat gepaard gaat met een wereld in oorlog. De militaire logica is iets fundamenteels anders dan de humanitaire logica.

Hoe moet de journalistiek zich in deze wereld van wantrouwen gedragen? Het is een vraag waar ik aan het einde van mijn carrière geen pasklaar antwoord op heb. Maar buiten de algemene journalistieke methodes, wil ik een aantal specifieke technieken meegeven, die ik veelvuldig toepas in mijn berichtgeving over de oorlog in Oekraïne, die mij al sinds februari 2022 meer dan full-time bezighoudt.

Kruip in het hoofd van de strijdende partijen

Oorlogen lokken hevige emoties uit. De meeste mensen hebben de heel natuurlijke reactie een onderscheid te willen maken tussen een goede en een slechte kant. Ook journalisten doen dat, vermits wij ook maar mensen zijn. Toch kan dat in de verslaggeving over oorlogen problematisch worden, omdat je de logica van alle strijdende partijen moet proberen te doorgronden. Bij een oorlog heeft immers iedere kant zijn eigen logica.

In de huidige oorlog is Oekraïne in het Westen meestal de goede kant, Rusland de slechte. Er zijn meer dan goede redenen om te verdedigen dat Rusland geen verantwoording kan aanvoeren voor zijn invasie in Oekraïne, maar dat wil niet zeggen dat iedereen in het Kremlin gek is geworden. De invasie diende een strategisch doel in de ogen van de Russische machthebbers: Rusland moest Oekraïne onder controle krijgen om een serieuze bedreiging in de toekomst af te wenden – en nu was het beste moment, omdat het Westen tekenen van zwakte leek te tonen. Het was een foute inschatting, maar als je die niet kent, is de Russische logica achter de invasie niet te volgen.

De journalistiek moet ook die voor velen moeilijk te rechtvaardigen logica doorgronden en analyseren. En

dat kan alleen door te proberen je te verplaatsen in de denkwereld van Poetin of een andere strijdende partij, al gaat die logica in tegen ons westers normenkader.

Niet alles is propaganda

In een oorlog is correcte informatie cruciaal, maar die ligt niet voor het rapen. De strijdende partijen doen er zelf alles aan om voor hen gunstige informatie te verspreiden via gerichte propaganda. Doorgaans betrouwbare media in een betrokken land zullen heel moeilijk de druk kunnen weerstaan partijdig te worden. Als je landgenoten ten oorlog trekken en sneuvelen in de loopgraven, kun je moeilijk als journalist aan de zijlijn blijven staan. Ik heb in Oekraïne gemerkt dat weinig Oekraïense journalisten zich zorgen maken over het feit dat hun verslaggeving patriottisch is, pro-Oekraïens en Rusland afschildert als de baarljke duivel. Toch zijn er nog heel wat media die kritische vragen blijven stellen, niet over de voortgang van de oorlog en de wijze waarop Oekraïne die voert, maar wel over andere aspecten van de Oekraïense samenleving, onder meer de corruptie in het land.

In Rusland zijn er helemaal geen media meer die dat kunnen doen. Toch vind je daar ook nog stemmen die niet helemaal meegaan in de wijze waarop het Kremlin

wil dat de media berichten over de oorlog. Die stemmen zijn vaak hardliners, die vinden dat Rusland de oorlog te soft aanpakt. Maar de zogenaamde ‘milbloggers’ verspreiden vaak ook verhalen of beelden over situaties in het Russische leger in Oekraïne, die Moskou liever bedekt houdt. Soms berichten zij ook veel eerder dan Kiev over tegenslagen voor Oekraïne. Je mag het zeker niet allemaal zomaar voor waar aannemen, maar zolang je beseft wat hen drijft, kan dit toch af en toe een waardevolle bron van informatie zijn. En zij geven ook een inkijk in hoe een (extreem, maar invloedrijk) deel van de Russische samenleving denkt over deze oorlog.

Heb oog voor detail

Via al die bronnen, die niet voor 100 procent te vertrouwen zijn, maar toch een indicatie kunnen geven over wat er aan de hand is, komt er redelijk wat informatie binnen, vooral dan via sociale mediakanalen. Als je alles samenlegt, weet je eigenlijk vrij veel. Het is dan wel cruciaal om deze informatie of beelden te controleren op details. Terreinkennis is daarvoor mooi meegenomen, maar ook zonder geraak je ver. Klopt die bomenrij wel met wat je via satellietfoto's kunt zien? Was de lucht wel zo blauw op de plaats en op het moment dat de beelden zouden zijn opgenomen?

Als je alles samenlegt, kun je een goed beeld krijgen van wat zich aan de verschillende frontlinies afspeelt. In oorlogstijden ben je een goed deel van je tijd kwijt in het zoeken naar al die beelden en informatie. Met de steeds snellere deadlines staat dat aspect van de informatiegaring alsmat meer onder druk. Eindredacteuren willen online zo snel mogelijk iets publiceren, zeker als andere media dat ook doen. Toch is het cruciaal om voor die detailanalyse de nodige tijd uit te trekken om fouten te vermijden. Het helpt als een aantal mensen op de redactie hiermee bezig is en je bij hen kunt aftoetsen wat zij ervan vinden.

Probeer het overzicht te houden

Het lijkt contradictorisch met het vorige, maar het ligt in het verlengde ervan. Conflicten en zeker oorlogen spelen zich niet af in het luchtledige. Die bredere context is belangrijk om te begrijpen wat zich op microniveau afspeelt. Je kunt op basis van detailonderzoek besluiten dat Oekraïne een dorpje heeft ingenomen, maar daarmee weet je nog niet hoe dat kadert in de algemene strategie van Kiev.

Details zijn belangrijk om een bredere analyse te kunnen maken van de voortgang van de oorlog. Ze kunnen soms grote gevolgen hebben, al zijn die gevolgen op het moment zelf soms moeilijk in te schatten. Midden juni

kregen we via Russische bronnen beelden van enkele brandende Leopard tanks aan het zuidelijke front. In het Westen was iedereen sceptisch over de beelden, ook ik. Achteraf werd duidelijk dat Oekraïne had geprobeerd door de Russische linies te breken, maar de verliezen waren zo hoog dat de Oekraïense opperbevelhebber Zalozjny besliste tot een wijziging van de strategie en dit soort aanvallen niet meer uit te voeren.

Wat Oekraïne en Rusland proberen te bereiken, heeft ook gevolgen op geopolitiek vlak. De oorlog in Oekraïne heeft het lokale al lang overstegen. Alle grote spelers in de wereld spelen er nu een rol in.

Het Westen (Europa en de VS) heeft zich volledig verbonden met Oekraïne. Een nederlaag voor Oekraïne zou ook een nederlaag voor het Westen zijn. China probeert te schipperen tussen neutraliteit en steun voor Rusland, officieel een bondgenoot. Het 'Globale Zuiden' probeert dan weer zo ver mogelijk weg te blijven van dit conflict, want men vindt het daar niet 'onze oorlog'.

Probeer ter plaatse te gaan

Al zijn we niet blind over wat er in een ernstig conflict zoals dat in Oekraïne allemaal gebeurt, toch heb ik gemerkt dat de interpretatie van de informatie die via verschillende bronnen binnenkomt nog altijd beter lukt

als je die kunt aftoetsen aan je eigen ervaringen op het terrein. Zo heb ik gemerkt, door rond te reizen in Oekraïne, dat de grootste impact van de oorlog minder de vernielingen zijn, maar de psychologische druk die iedere Oekraïner ervaart.

Als je van Polen naar Kiev rijdt, zou een onwetende chauffeur kunnen denken dat er niets aan de hand is. Alles werkt bijna normaal, de tankstations zijn open, de wegen worden onderhouden, de verkeerspolitie doet zelfs snelheidscontroles. De enkele bruggen in de buurt van Kiev die waren stukgeschoten in het begin van de oorlog, zijn inmiddels hersteld. In Kiev is het soms moeilijk om een plaats te vinden in de restaurants. De schijnbare rust wordt af en toe verstoord door het luchtalarm, maar bijna niemand reageert daarop.

De echte impact van de oorlog in het grootste deel van Oekraïne is psychologisch. Iedereen heeft wel een familielid of kennis aan het front, of kent wel iemand die is gewond of omgekomen door de oorlog. Daarbij komt de voortdurende stress dat ieder moment je naasten of jezelf iets kan overkomen. Alle gesprekken, ook in die volle restaurants, gaan meteen over de oorlog. In die gesprekken krijg je meestal ook te horen dat de oorlog alleen kan worden beëindigd met een Oekraïense over-

winning – en dat niemand eraan twijfelt dat die er ook zal komen.

Beeldvorming en realiteit

Dat brengt mij bij een andere observatie over journalistiek in een wereld van wantrouwen. Het beeld dat de meeste mensen hebben van Oekraïne, is een land dat helemaal vernield is, waar je voortdurend gevaar loopt. Dat beeld is er mijns inziens gekomen doordat onze verslaggeving om evidente redenen vooral focust op de frontlijn en de gevechten daar. Daarmee hebben we ons publiek echter een verkeerd beeld gegeven van de reële situatie in Oekraïne.

Ik denk dat we moeten zoeken naar methodes om dergelijke foutieve beeldvorming tegen te gaan, zonder de fundamentele journalistieke benadering te wijzigen. Het belangrijkste nieuws komt inderdaad dagelijks van de gevechten aan de frontlijn: daar wordt beslist of Oekraïne er al of niet in slaagt Rusland terug te dringen.

Iets meer de berichtgeving over de frontlijn afwisselen met andere invalshoeken, kan al helpen om de beeldvorming te veranderen. Zo kregen we begin augustus een reportage van een beeldagentschap binnen over een stuk strand in Odessa, dat voor het eerst in ander-

half jaar werd geopend. Het gaf een ongewoon en ander beeld van Oekraïne en de Oekraïners. Ondanks de oorlog, beter nog: door de oorlog, willen zij zich ook even ontspannen om de dagelijkse stress en angst tegen te gaan en het gewoon vol te houden.

Eigen verslaggeving ter plaatse met een andere insteek is zeker een mogelijkheid om de beeldvorming bij te stellen, maar dan moet je wel kunnen en willen opboksen tegen wat de meeste media als nieuws brengen. En laat ons eerlijk zijn: veel journalisten die berichten over oorlogen, willen ook liefst zo dicht mogelijk bij de frontlinie werken, omdat hun dat veel waardering en eer oplevert. Dat is ook een les die ik in Oekraïne heb geleerd.

Soms heeft het ook te maken met de keuze van gesprekspartners. Als journalist die voornamelijk voor televisie werkt, ben ik altijd op zoek naar een gesprekspartner die zo kleurrijk mogelijk is. Mijn Armeense producer gaf me tijdens een bezoek aan Armenië in november vorig jaar daarvoor een veeg uit de pan. Ik wilde een verkoopster – laag opgeleid en redelijk haveloos gekleed – op de markt interviewen, maar zij vond dat geen goed idee. “Door die verkoopster te interviewen laat je iedereen denken dat wij Armeniërs allemaal zo zijn,” zei ze tegen me. Het zette me aan het denken. We moeten natuurlijk

alle lagen van de bevolking aan het woord laten, ook laagopgeleiden en armen, maar het gebeurt inderdaad vaak dat je dezelfde persoon in verschillende reportages terugziet. Niet omdat die boeiende zaken heeft te vertellen of representatief is voor de rest van de samenleving, maar gewoon omdat die de aandacht trekt.

Wat geldt voor Oekraïne, geldt misschien ook voor andere onderwerpen. In een wereld van wantrouwen, waarin iedereen de ander probeert te winnen voor zijn zaak en waarin de fundamenteën van onze samenleving in twijfel worden getrokken, moet de journalistiek misschien nog meer ernaar streven een zo realistisch mogelijk beeld te geven van wat er in de samenleving gebeurt. Ik ben ervan overtuigd dat we onze rol als vierde macht ten volle moeten blijven spelen en de vinger op de vele wonden in onze samenleving moeten blijven leggen, maar als een van die wonden wordt gedicht, dan moeten we dat misschien ook duidelijker zeggen.

In De Stemming, een opiniepeiling in opdracht van VRT NWS en *De Standaard* die geregeld wordt uitgevoerd, stond in mei de economie bovenaan als gevraagd werd naar het belangrijkste probleem in de samenleving. Na de zware crisis die we hebben doorgemaakt tijdens de coronaperiode, is dat niet opmerkelijk. Dagelijks en

maanden aan een stuk hebben we bericht over economische problemen, die de overheden nauwelijks konden oplossen.

Bij velen was vermoedelijk de verbazing groot dat in augustus het jaarlijkse Global Wealth Report van Credit Suisse, inmiddels opgegaan in UBS, de Belgen uitriep tot het rijkste volk ter wereld met een mediaanvermogen van net geen 230.000 euro. Toegegeven, de berekening was vertekend: de eigendommen, maar ook de schulden van de staat werden niet meegeteld. België zou door de hoge staatsschuld zelfs buiten de top vijf vallen. Toch gaf het rapport wel aan dat de economische situatie in België veel minder slecht is dan de meeste mensen denken. Want als je tot de kring van rijkste landen behoort, en dat blijft zo gedurende jaren aan een stuk, ondanks de crises van 2008 en 2020, dan ben je niet echt slecht bezig.

De pers mag nooit een hoeramachine worden voor de zittende macht, maar journalisten zijn ook geen oppositiepolitici. Wij moeten leugens, onwaarheden, verdraaiingen, *fake news* en dergelijke doorprikken, ongeacht of ze van regeringskringen of oppositiekringen komen.

Gevaar voor de democratie

In de wereld van wantrouwen waarin we nu zitten, worstel ik nog met een ander dilemma. Onze terechte en meestal goedbedoelde kritische berichtgeving wordt in de huidige samenleving maar wat graag opgepikt door bewegingen die het minder goed voorhebben met de democratische spelregels. En die onze berichtgeving in hun sociale media ook vaak verdraaien om hun doel beter te kunnen dienen.

In landen als Polen en Hongarije heb ik van nabij meegemaakt hoe snel de precaire balans tussen de verschillende machten in een democratie kan worden omgebogen in het voordeel van de regerende partij of partijen. En het was ook opvallend hoe weinig verzet de derde macht (rechters) en de vierde macht (pers) konden bieden.

Eén zaak is me duidelijk: we moeten en mogen als journalisten niet meewerken aan onze eigen ondergang. Waar precies de grenzen liggen, is me minder duidelijk. Polen en Hongarije hebben ook aangetoond dat het terugdraaien van de persvrijheid niet altijd verloopt via een bruto Russisch scenario, maar langs een veel subtielere route, waarbij ongewillige media plots geen advertenties meer krijgen of geen toegang meer tot drukpersen.

U zult het al gemerkt hebben: ik zit met meer vragen dan antwoorden. Dat is misschien ook wel eigen aan deze onzekere tijden, waarin we niet meer zeker zijn of we morgen nog zullen leven in dezelfde (democratische) samenleving als die we nu kennen. Voor het eerst in decennia worden de fundamenten van ons systeem ernstig in vraag gesteld. Als de Capitoolbestorming op 6 januari 2021 wel was gelukt, waren we nu vermoedelijk met heel andere kwesties bezig.

Het belang van onderzoeksjournalistiek

Net daarom ben ik ervan overtuigd dat in deze tijden onderzoeksjournalistiek o zo belangrijk is. We moeten onze problemen onder ogen durven zien om oplossingen te vinden. Toen ik in 1993 terugkwam van drie jaar correspondentie in Moskou, zat Vlaanderen volop in de ban van de ‘zwarte zondag’ van november 1991, waar het Vlaams Blok definitief doorbrak. Een aantal van mijn nieuwe collega’s op de VRT spraken vrij denigrerend over de kiezers van het Vlaams Blok, die voor hen duidelijk racisten waren.

Ik durfde hen nauwelijks tegenspreken als nieuweling op de redactie. Maar ik had het moeten doen, omdat ik in Antwerpen in de jaren tachtig de opkomst van het Vlaams Blok van nabij had meegemaakt. Het ging toen

vooral over traditionele socialistische kiezers, die zich door hun partij in de steek gelaten voelden, omdat de bestuurders van die partij geen antwoord gaven op de problemen die zij meemaakten in hun snel veranderende achtergestelde wijken. Buitenlandse families vestigden zich daar massaal omdat het betaalbaar was, maar de mensen die daar woonden, wisten niet goed hoe zij met al die vreemde culturen moesten omgaan. Zij moesten maar aanvaarden dat zoiets hoorde bij nieuwe multiculturele samenleving, kregen ze te horen. Zelf woonden die bestuurders meestal in gegoede wijken.

Het radicaal-rechtse Vlaams Blok sprong toen in het gat dat de traditionele partijen hadden laten ontstaan en kwam met een duidelijk antwoord: dat zij alle buitenlanders zouden terugsturen naar het land van herkomst. Onuitvoerbaar en onrealistisch, maar het sloeg wel aan bij een grote groep autochtonen, die geen tegenargumenten hoorden.

Ook nu zien we weer dat vele mensen ontevreden zijn en zich serieuze vragen stellen over waar de samenleving naartoe gaat. Ze zien dat er veel geld naar Oekraïne gaat, maar ze moeten zelf geld vinden om hun huis aan te passen aan de nieuwe klimaatnormen of om asbest te verwijderen. Vluchtelingen krijgen in België een leefloon

van bijna € 1100 per maand, terwijl het gemiddelde pensioen in België van een werknemer rond de € 1200 à 1400 schommelt, nauwelijks meer dus. Die werknemer heeft daar echter wel lang voor gewerkt, terwijl hij ziet dat iemand die nooit in België heeft gewerkt, ongeveer evenveel krijgt. De overheid heeft alles uit de kast gehaald om de banken in 2008 te redden, maar steun voor afbetaling van hypotheek was er niet.

Daarvoor bestaan allerlei verklaringen, maar de uitleg is meestal niet rechttoe rechtaan. En dat geeft populistische politici de kans met eenvoudige antwoorden te komen, die het in onze snelle nieuwscyclus beter doen dan de ingewikkelde.

We moeten alvast als journalisten de nodige voelhorens hebben om de problemen in de samenleving op tijd te ontdekken. En ook om te weten waar de bevolking van wakker ligt. Niet de kringen waarin we zelf vertoeven, maar vooral de kringen van de samenleving waar we minder contacten hebben. Daarnaast moeten we de systeemfouten op tijd ontdekken en die blootleggen, zodat die niet blijven etteren en uiteindelijk tot veel frustratie bij de bevolking leiden.

Onderzoeksjournalistiek speelt hierin een cruciale rol. Het is precies dat soort van journalistiek dat de systeemfouten best kan blootleggen. Het moet onze ogen openen voor de problemen die we nu kennen, zodat we oplossingen kunnen uitwerken vóór die problemen onoplosbaar worden. En als we dan ook nog voldoende aandacht besteden aan de uitgewerkte oplossingen, kan onderzoeksjournalistiek een belangrijk element worden om de persvrijheid te beschermen – waar dan alle journalisten van kunnen profiteren. En daar wordt uiteindelijk de hele samenleving beter van.

Over de auteur

Jan Balliauw (Beveren, 1959) werkte van 1983 tot 1990 als verslaggever Oost-Europa voor VPRO-radio. In het begin van de jaren negentig was hij Rusland-correspondent voor de toenmalige BRT en sinds 1993 werkt hij op de tv-redactie in Brussel als specialist internationale politiek en diplomatie. Zo volgde hij van nabij de crisis rond Oekraïne en bezocht hij het land ettelijke keren na de Russische invasie.

Over de VVOJ

De Vereniging van Onderzoeksjournalisten (VVOJ), opgericht in 2002, heeft ruim zeshonderd leden in Nederland en Vlaanderen: journalisten, docenten en studenten journalistiek. Ons doel is de bevordering van diepgravende journalistiek, in het bijzonder onderzoeksjournalistiek.

Als netwerkorganisatie, kenniscentrum en lobbyorganisatie promoot de vereniging het belang van onafhankelijke onderzoeksjournalistiek binnen en buiten de eigen vakkring. Tot onze leden behoren zowel de internationaal werkende krachtpatsers als onderzoekende journalisten in de regio en beginnende collega's. Bij de VVOJ wisselen zij ervaringen en ideeën uit, om zo elkaar en de onderzoeksjournalistiek verder te helpen. Daarbij stimuleert de VVOJ reflectie op het vak en vraagt zij consequent aandacht voor de belangrijke maatschappelijke functie van onderzoeksjournalistiek.

Onze belangrijkste activiteit is de jaarlijkse VVOJ Conferentie Onderzoeksjournalistiek, die afwisselend in Nederland en Vlaanderen neerstrijkt. Deze tweedaagse conferentie biedt een breed palet aan lezingen, debatten, presentaties, trainingen en workshops, met daarbij volop gelegenheid tot netwerken.

Door het jaar heen organiseert de VVOJ diverse andere activiteiten, van de jongerendag tot trainingen voor beginnende en ervaren journalisten, ook op het gebied van lokale en regionale onderzoeksjournalistiek. Daarnaast is er een trainingsprogramma opgezet voor leidinggevenden aan journalistiek onderzoek en heeft de VVOJ de 'Woo-generator' ontwikkeld, een site die journalisten helpt bij de overheid een informatieverzoek in te dienen op basis van de Wet open overheid (Woo).

De VVOJ participeert actief in het maatschappelijk debat over onderwerpen als persvrijheid, privacywetgeving en openbaarheid van bestuur. Jaarlijks onderscheidt de VVOJ het beste werk in de Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalistiek met De Loep. Deze prijs wordt toegekend aan makers van producties die onderscheidend zijn in opzet, aanpak en uitwerking.

De VVOJ is een vereniging van, voor en door (onderzoeks)-journalisten. Met behulp van sponsoring en andere bijdragen proberen we de kosten van het lidmaatschap en van deelname aan onze activiteiten zo laag mogelijk te houden.

Wil je een financiële bijdrage leveren aan onze inspanningen voor de onderzoeksjournalistiek?

Dat kan via deze QR-code.

Hartelijk dank!

#wereldvanwantrouwen

In de alsmat snellere nieuwscycli klinkt geregeld het verwijt dat de journalistiek zich te veel met incidenten bezighoudt en te weinig met wat die incidenten met elkaar verbindt. We laten het te vaak aan de lezer, luisteraar, kijker over om dan maar de verbanden te leggen. En die gaan al snel alle richtingen uit, nu iedereen toogwijsheid via sociale media een wereldwijde verspreiding kan geven. Wat is dan nog waar, in tijden van oorlog, propaganda en botsende werkelijkheden?

Dat is geen onbelangrijke vraag, nu voor het eerst in decennia de fundamente van ons systeem ernstig in vraag worden gesteld. Hoe moet de journalistiek zich in deze wereld van wantrouwen gedragen?

